Tomán László

SINKÓ ERVIN MEGHASONLÁSAI, VÁLTOZÁSAI

Amikor lázasan kutatta a munkatársakat induló folyóiratának, Szenteleky Kornél két kevéssé ismert írót is számításba vett: Sinkó Ervint és Gál Ottót. Ezt írta Fekete Lajosnak 1929. január 22-én Szivácról: „Nagyon szeretném, ha újabb és értékesebb munkatársakra tehetnénk szert. Sinkó Ervinre és Gál Ottóra gondolok. Sinkónak írni fogok..."

Szenteleky, akinél rátermettebb szerkesztőt, irodalomszervezőt nem adott ez a vidék, azokat is meg akarta nyerni folyóiratának, irodalmunknak, akiket még nem övezett hírnév. Egyetlen tehetséget sem akart veszni hagyni. Sinkó nevét bizonyára a *Bácsmegyei Napló*, a *Nyugat* és a *Korunk* hasábjairól ismerte, mert az akkor 31 éves apatini származású írónak ott jelentek meg a versei, könyvismertetései, meg esetleg a *Napló* 1928-as és 1929-es almanachjaiból, melyek ugyancsak közöltek Sinkó-írást – mint az 1928-as önéletrajzot is.

Szenteleky levélben is felkereste Sinkót. „Írtam Sinkó Ervinnek, Priglevica Sv. Ivánra – közli Csuka Zoltánnal 1929. január 25-én Szivácról –, de levelem visszajött, hogy ismeretlen." Persze hogy visszajött, hisz olyan, hogy Sinkó Ervin, a posta számára *nem létezett*. A prigrevicai postások aligha olvasták a fent említett lapokat, ahol Sinkó Ervin aláírású művek jelentek meg, sem versesköteteit, melyeken szintén írói neve szerepel (1916 és 1923). Bosnyák Istvánnak, Sinkó Ervin élete és műve kutatójának sikerült megállapítania, hogy Spitzer Ferenc már 1915-ben használja a Sinkó Ervin nevet, 1916-ban a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetsége is nyilvántartja a Sinkó Ervin „irodalmi nevet", Sinkó édesapja pedig, egy kis csalással, 1918. január 20-án kéri, hogy hivatalosan is engedélyezzék fiának a Ferenc név Ervinre való változtatását. Ez azt is jelenti, hogy Sinkónak a családi neve továbbra is Spitzer maradt, csak az utónevét változtatta meg hivatalosan. Érdekes, hogy Gulyás Pál *Magyar írói álnév lexikona* nem tud Sinkó Ervinről. A *Magyar irodalmi lexikon* sem jelzi a névváltoztatást, a Spitzer nevet sem említi. A Matica srpska *Jugoslovenski književni leksikon*ja sem ismeri a Spitzer Ferenc nevet;

amióta Sinkó a második világháború után újra megjelent az irodalomban, eredeti családi nevét általában nem emlegetik. A zágrábi *Jugoszláv enciklopédia* mégis feltünteti a Spitzer nevet.

Sajnos, arra sehol sem találtam utalást, miért épp a Sinkó vezetéknevet választotta Spitzer Ferenc, amikor a magyarban az elsinkófál szónak nincs valami magasztos jelentése, de persze lehet, hogy írónk a sinkózik 'jégen csúszkál', 'korcsolyázik' szóból vonta el. A magyarban különben is ismert a Sinkó családnév, volt egy Sinkó Ferenc író, újságíró, Sinkovics Imre magyar színművész úgyszintén színész öccse Sinkóra rövidítette a vezetéknevét, nálunk is van Sinkó István nevű színész. (Vagy talán Arany János *Vörös Rébék*je ihlette Spitzer Ferencet, hogy ezt az új nevet válassza? „Ő volt az, ki addig főzte/Pörge Dani bocskvárt,/Míg elvette a Sinkóék/Cifra lányát, a Terát.")

Szenteleky tehát hiába kereste Sinkó Ervint Prigrevicán. De a már Szirmai szerkesztette *Kalangy*ában – 1936 januárjában – megjelent *A gazdátlan világ* című Sinkó-vers, amely *A fájdalmas Isten* című verseskötetben látott napvilágot (1923). Hogy Szirmai ebből a kötetből vette-e a verset, vagy máshonnan, nem tudni.

Sinkóval kapcsolatban vannak más érdekességek is. Nemcsak a nevét változtatta meg ugyanis.

Amennyire a rendelkezésünkre álló Sinkó-művekből megállapíthatjuk, s amennyire Bosnyák István állítására építhetünk, Sinkó polgárgyerek volt, polgári nevelést kapott, de – saját bevallása szerint is – már mint (feltehetően felsős) gimnazista látogatója volt a szabadkai munkásotthonnak, s be is lépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba. Ez 1914 és 1917 között történhetett. (1916-ban már a *Népszava* munkatársa.) 1918-ban tagja lett a Kommunisták Magyarországi Pártjának, s mint tudjuk, a Tanácsköztársaság idején aktív részese az eseményeknek. *Az út* című írásában – mely 1920-ban Bécsben, emigrációban keletkezett – mégis ezt mondja: „...a szentkirályi ítélet meghozásakor már nem voltam kommunista." (Úgynevezett ellenforradalmárok felett ítélkeztek.) Erre a meggyőződésre mélységes csalódás árán jutott. Amikor Kcskemétről ismét Pestre került, ugyancsak bevallja: „Arra hamar rájöttem, hogy már nem vagyok kommunista." Mély válságot élhetett át akkor Sinkó. Felteszi magában a kérdést: „Mit tegyek, mit tehetek?" Válasza: „Egyetlen, ami biztos: kommunista nem vagyok. Nem hittem... hogy a proletárdiktatúra egy olyan emberiséget vagy egy olyan emberiségnek akárcsak az elindulási kezdetét teremti meg, amely békében, szeretetben él, nem hittem már még annyit sem, hogy a proletárdiktatúra egy olyan termelési rendet tudjon létrehozni, amelyben az emberek testi jóléte biztosítva van. A proletárdiktatura az emberi életnek minden legcsekélyebb értékelését megszünteti, mert a becsülés egyetlen kategóriája az elvtárs, a használható munkaerő és ezeken kívül egyetlen ellenséges tömeg mindenki. A diktatura számára az ember nem Istennek hivatásra hívott gyermeke, akit Istenen kívül senkinek nincs joga felelősségre vonni, megítélni vagy

büntetni, hanem a termelésnek egy eszköze, a társadalomnak egy produktuma, amelyet az osztályöntudat nevében... száműzni, bebörtönözni, katonának küldeni vagy felakasztani lehet." Bizonyos vallásos elemek már ekkor megjelennek vallomásában: „...az ember létének egyetlen igazolása, célja és értelme az ethika megvalósítása, a szeretet, az Isten országának a földön való megteremtése. (...) A proletariatus osztályharca és diktatúrája époly bűnös, erkölcsellenes, mint a burzsoázia osztályuralma és diktatúrája. (...) A proletariatus diktatúrájában éppen az a megmérhetetlen erkölcsi rombolás, hogy gazdasági és egyéb szükségszerűségek nevében nyíltan megtagadja, *aktualitáson kívül helyezi az erkölcsöt.*" Ha a történelmi materializmus szemszögéből vizsgálnánk Sinkónak ezt a kijelentését, azt mondhatnánk, hogy nem különbözteti meg a proletárerkölcsöt a burzsoázia erkölcsétől, hisz a proletárdiktatúra csak az utóbbit helyezi „aktualitáson kívül". A kérdést tehát csak akkor dönthetjük el, ha állást foglalunk: van-e két erkölcs? Sinkó megtalálta a maga számára az igazi utat: „Meg kell mondanom, hogy nem vagyok kommunista, hogy nem hiszek a proletárdiktatúrában... Meg kell mondanom, hogy az emberiség egész ún. történelmét... erkölcsellenes, tévelygő, céltalan rablások és gyilkosságok sorozatának látom... Az ember... csakis Isten szolgálatában lehet szabad... Krisztus élete a legvilágosabb mérték és út minden időben, minden ember számára. Őt kell lélekben és cselekedetben követni, az ő élete a nagy és áldott példa. (...) Nem enyém az ő nagy hite, de hiszek az ő nagy hitében, mely megmutata az utat, az igazságot, és az élethez vezet."

Sinkó tehát szakított a kommunista elmélettel, megtért Istenhez, sőt zsidó létére Krisztus-hívő lett. Miután a kommünben megmentette a Ludovika-akadémiásokat a súlyosabb büntetéstől, megállapította: „És a szónak: Krisztus követése, itt van az életre, az élet minden napjára és napjának minden percét betöltő értelme." Lehet-e ennél kifejezettebb egy vallásos ember megnyilatkozása? *Az út* című önvallomását pedig így fejezi be: „A kommunizmust csak apolitikusan lehet erkölcsi alapon megtagadni. (...) De egy megmarad: a lélek, amely az útra vitte és amiről egy gyenge ember bizalommal tett vallást Isten többi gyermekei előtt." Ez 1920–1921-ben volt.

Sok hányattatás után Sinkóék 1935-ben kikerülnek a Szovjetunióba (a továbbiakban: SZU). A Moszkvában vezetett napló már mentes mindenféle vallásosságtól, Krisztus-hittől. Bizonyosan a közben eltelt időszak – a Bécsben, Prigrevica Sveti Ivanon (Szentiván), Zürichben, Bécsben, Párizsban eltöltött hónapok, évek – eltérítette a vallási meggyőződéstől, a Krisztus-élménytől, s egy nem is váratlan fordulattal –, melynek nem találjuk meg nyomait feljegyzéseiben – újra a kommunizmus felé közelítette. Romain Rolland és Barbusse (de főleg, úgy látszik, Barbusse-né) közelsége lehetett hatással Sinkóékra.

Amikor pedig 1935. május 5-én Sinkó, felesége kíséretében, a Vityebszk (később Csapajev) nevű szovjet hajóra száll, szinte egy csapásra megvál-

tozik minden, nem marad semmi sem a kereszténységből, sem a Krisztus-hitből, sem az erkölcsi érzékenységből. Mintha sohasem ábrándult volna ki a kommunizmusból. Sinkó naiv emberré válik, aki mindent elhisz, amit ott hall, amit pedig lát, tapasztal, azt tipikus kommunista hívő módjára értelmezi, fogadja el, veszi tudomásul. Itt minden jó, itt minden rendben van, itt minden igazságos, ez egy új világ, melyben csupa „különös vágású ember" él, mint Sztálin mondta volt egy szovjet pártkongresszuson. „Itt senkit se fenyeget éhhalál, senkit a holnapi nap – az emberek szabadabbak a pénzzel szemben, emberebbek egymással szemben, lehetnek emberebbek önmaguk veszélyeztetése nélkül!" – írta Sinkó 1935. május 14-én. Tíz napja indultak el a SZU-ba, nem sokat láthatott belőle, s hogy ilyen kifejezetten pozitív lett az álláspontja a SZU iránt, annak egyik oka az lehet, hogy az új körülmények egy kissé elkábították, de az is, hogy illendőnek tartotta így látni a dolgokat, így fogadni, amit lát. Azt se zárjuk azonban ki, hogy Sinkóban feltámadt a kommunista, elvetette – valóban? látszólag? – azt a hitet, melyet a kommunizmus megtagadása után fogadott el, s most, a SZU-ban, minden proletár, minden kommunista ún. első hazájában, így, igazi kommunistához méltóan élt át mindent.

Sinkóék hajója Leningrádban kötött ki. „...Megérkezésünk előtt – írja Sinkó – a G.P.U. emberei feljöttek a hajóra, hogy a szokásos kontorllt elvégezzék. Nem akarok elfogult lenni, s nem is vonhatok le következtetéseket abból, hogy a G.P.U. emberei mi kettőnkhöz kedvesek voltak... Ellenben nem hiszem, hogy van a világnak még egy rendőrsége, ahol épp a parancsnok segít emelgetni az utasoknak a koffereket – s még valami: nemcsak nekünk, a többieknek is. (...) Közben, bármilyen hihetetlenül hangzik is, felemelően szép dolgokat hallottam a G.P.U.-ról..." Bizonyára az új, „szovjet ember" példái voltak a GPU-sok, s amit hallott róluk –, de vajon mi lehetett az a „felemlően szép" dolog? – nyilván szovjet propaganda, hízelgés, a szolgalelkűség megnyilatkozása. Majd egy eset elmondása után – bizonyítandó, milyen emberséges a GPU – ezt a következtetést vonja le Sinkó: „Ez mind odakint, a másik világban hihetetlennek hangzik, mert megszoktuk, hogy írott jog, törvények és a gyakorlat között minden esetben a gyengébb rovására szakadék áll fenn. De mióta láttam a hajón, hogy morálisan milyen óriási pluszt képviselnek a kommunisták..." Ide lapalji jegyzetként egy utóiratot biggyeszt Sinkó: „1935. júl. 17. Időközben megtudtam, hogy a G.P.U. embereinek csak egy része párttag." (Eléggé hihetetlen értesülés. – T. L.) „A többiekkel szemben, mióta láttam, hogy itt utcán, színházban, klubokban milyen biztonsággal, a szabadságnak milyen öntudatával beszélnek és mozognak az emberek – mióta láttam, hogy a hajón a legénység a G.P.U. embereivel milyen elfogulatlanul, az egyenlőségnek milyen valóban demokratikus atmoszférájában beszélget, nevetgél – azóta szószerint elhiszem, hogy a G.P.U. a világ minden eddig volt rendőrségétől époly mértékben különbözik, mint ez az egész szovjetvilág a másik átkozott világtól." Pedig

akkor már nem is GPU volt, hanem NKVD, megszigorították a bűnügyi vizsgálatot, bizonyos ügyekben megszüntették a tárgyalás nyilvánosságát, a fellebbezési jogot, a kegyelmi kérvényre való jogot, a szovjet főügyész az a Visinszkij volt, aki szerint bizonyos esetekben nem volt szükség tárgyi bizonyítékokra, a vádlott beismerése is elegendő volt az ítélethozatalhoz, hivatalosan is megengedték a testi fenyítést a kihallgatáskor, az NKVD élére Jagoda került... 1935 januárjában – tehát mielőtt Sinkóék útra keltek volna – már megtartották az első pert Zinovjev, Kamenyev és társaik ügyében. S a leningrádi Hotel Európában – „a régi Pétervár legelőkelőbb hotelje volt" – dicsekszik Sinkó, aki nemcsak hogy nem lát a dolgok mögé, hanem nagyon rossz pszichológusnak is bizonyul, ami az ún. szovjet embereket illeti, és szinte behízelgi magát (még naplójában is!) a szovjet hatalomnak, a szovjet hatalom legfélelmetesebb szervének! –, ahol vendéglátójuk (a VOKSZ, azaz a Külföldi Kulturális Kapcsolatok Szövetségi Társasága, mely kétségtelenül épp a már említett GPU, illetve NKVD megfigyelése, de talán irányítása alatt is áll) elhelyezte őket, első éjjel nem tudtak aludni. „Mici és én csak azt kérdeztük egymástól a hajón: lehet-e, hogy ez a hajó csakugyan hű képe annak, ami az az egész nagy ország? Ma már, háromnapi leningrádi tartózkodás után, a kérdésre igennel felelünk." Sinkóék három nap alatt kiismerték az egész szovjet birodalmat és a szovjet valóság minden (rejtett) zugát?!

Hagyjuk most el Sinkó naplóját, s vessünk fel egy kérdést! Tudniillik egész SZU-beli tartózkodása alatt e két véglet között hányódott: ha jól ment dolga, ha írásait elfogadták közlésre – és mi tagadás, ritkán fogadták el –, ha egy kis pénzhez jutott: mindent jónak látott. De gyakrabban volt része tartózkodó magatartásban, elutasításban, később már igen durva bánásmódban, s akkor másképpen is vélekedett. Vajon Sinkó a hangulatok embere volt, vagy korunk emberének dilemmái között vergődött? Vagy egész élete a kommunizmus mérgező hatásának, embertelenségének a példája? Itt az egyén nem számít, csak az Eszme, azaz: a Hatalom, a Párt, a Vezér. A kommunista rendszer alapos, tárgyilagos vizsgálata ezt cáfolhatatlanul bebizonyíthatná.

Vannak a moszkvai naplóban igen érdekes megfigyelések. „Mért nem terjed ki a cenzura a művészi értékre is, mért csak arra, amit ideológiának neveznek?" – jegyzi le 1935. május 28-án. Egy bírót elmozdítanak állásából, mert Ilf és Petrov bírálta. „Nem gyönyörű? – kiált fel Sinkó. – A bíró, aki nem autoritás!" (június 1.). Eléggé elszomorító tény és megállapítás. Mert milyen rendszer az, ahol egy bíró „nem autoritás"! Akkor mi autoritás? Az NKVD? És ezzel kapcsolatban: „A párt maximális, abszolut autoritás itt – de minden ember (?) a szabad kritika tárgya." És a szabad kritika után: elmozdítás. Minimum. „...hihetetlen, minden új nap milyen érdekes, mint van állandóan folyamatban itt minden. Minduntalan meglepetések, szellemiekben, a zárt világkép ellenére, paradox módon még semmi sem végleges" (június 8.).

És azután 1935. július 28-án leírja: „Nem principálisan, mert ez már nem kétséges: kommunista vagyok." Holott 16 évvel azelőtt azt állítja magáról, hogy már nem kommunista. Érzi azonban, mi történik a SZU-ban, s a fenti – elkötelezettséget jelentő – mondat után hozzáteszi: „...sohase fogok úgy tenni, mintha hinnék egy ember csalhatatlanságában, bárki is legyen az az egy ember. És bizonyos szuperlativusokat, melyek ma itt szinte kötelezők, személyekkel szemben mindig kerülni fogok." Ez szép, különösen, ha emlékezetünkbe idézzük, amit egy hónappal azelőtt leírt, ám mint látni fogjuk, nem tartotta magát ehhez, mintha bizonyítani akarta volna, amit ugyancsak 1935. július 28-án jegyzett fel: „Politika nincs taktika nélkül és a taktika definíciójához, úgy látszik, hozzátartozik a hazugság." Sinkó – legalábbis naplójában – néha őszinte volt. Nem akart pirulni a papír és önmaga előtt...

Lukács György sokkal később, 1969-ben azt mondta egy külföldi újságírónak, hogy a legrosszabb szocializmus is jobb, mint a legjobb kapitalizmus. (Mintha az szocializmus volna, ami rossz!) Sinkó ezt 1935 nyarán Moszkvában így fogalmazta meg: „A kapitalista világgal szemben – itt még a negatívumok is pozitívabbak, mint ott a pozitívumok." Micsoda elfogultság, micsoda korlátoltság, micsoda szűklátókörűség, micsoda előítélet kellett egy ilyen megállapításhoz, akár Sinkóról, akár Lukácsról van szó! De azt is mondhatnánk: ez a lelkesedés az odaadás netovábbja! S már a nihilizmushoz vagy az elvakultsághoz közelít. Avagy itt is a taktika játszik szerepet?

1936. február 6-án újra ezt írja be naplójába: „Mici és én Zürichben voltunk... akkor éjszaka volt Micivel a nagy beszélgetésünk, akkor jöttünk rá, hogy mi mégiscsak kommunisták vagyunk." Hogy milyen sokat jelent neki (akkor még) a SZU, azt 1936. március 1-jei bejegyzése mutatja. „Itt most minden nappal nő a jólét, szemmelláthatóan, tapinthatóan..." A *Pesti Napló* néhány számának olvastán teszi hozzá: „...a nyomornak és a morális bűznek, a rothadásnak a lehellete csapja meg az embert minden újságoldalról", s a saját megnyugtatására leszögezi: „...nem lehetne kibírni az életet, ha nem volna itt ez a nagy győzelem és még nagyobb biztatás, ez a Szovjet-Unio." Igen, a nagy éhínség, amikor milliók haltak meg, elmúlt, s 1935-ben megszüntették az élelmiszerjegyeket. Sinkó bizonyára erre gondolt, ezt látta, ezt állapította meg.

Hogy mennyire nem maradt hű Sinkó önmagához és leírt szavaihoz, bizonyítja 1936. március 8-i naplójegyzete: (Sztálin amerikai interjúja) „megrendítően remekmű. Az uccákon az emberek csak arról beszéltek, a villamoson valaki hangosan olvasta fel a szomszédjának." Az André Gide-hez írt levelében, melyről a későbbiekben részletesebben szólok, ezt mondja: „Sztálin beszéde a sztahanovisták kongresszusán a szovjet élet dinamikus optimizmusának a jelképe. (...) Sztálin egyetlen beszédében sem fedezhető föl a szónoki cikornya legkisebb nyoma... Különösen szembeszökő megfogalmazásának félreértést kizáró pontossága és az a képesség, hogy mindenki számára érthetően fejezi ki magát. Ez azonban

nemcsak Sztálin személyes stílusa: ez a Párt stílusa, ez ma már a Szovjetunió stílusa." Ezek ugyan nem szuperlatívuszok, melyektől Sinkó idegenkedik, mint láttuk, ez már olyan megállapítás, amely minden bizonnyal jólesett a SZU akkori vezető rétegének, az NKVD-nek, az SZK(b)P-nek, s jólesett volna, ha elolvassa, magának Sztálinnak is. Ha Sztálin nem is, de valamelyik beosztottja, az írószövetség illetékese – meg talán egy nyomozó is – biztosan elolvasta.

Mégis bajok voltak. Nem volt elegendő a Gide-hez intézett levél. Fel akart szólalni a szovjet írók kongresszusán (érdekes, hogy felszólalását németül írta meg!), de közölték vele, hogy elkésett, előbb kellett volna bejelentenie felszólalását. „Mintha szájkosárral állnék ott, valósággal fuldoklás érzésével" – panaszolja. Sinkóéknak egy év múlva egyszerűen kiteszik a szűrét a SZU-ból. Erről tanúskodik párizsi naplója 1937-ből. Május 2-án: „...épp a legfontosabb dolgokat nem mertem ott papírra vetni, még az asztalfiókomban őrzött napló papírjára sem." Ott a SZU-ban, Moszkvában, ahol... lásd Sinkó lelkendező moszkvai feljegyzéseit. Emberileg leverő, tragikus, amit hozzáfűz: „S a szabadulás, a megkönnyebbülés érzésével léptük át a határt annak a Szovjet-Oroszországnak, melynek a létét, fejlődését, megvédését és győzelmét, Mici éppúgy, mint én a legszemélyesebb ügyünknek, a mi ügyünknek, eszünk és szívünk ügyének érezzük."

Szóval mégsem volt egészen őszinte naplójához. Ezt az a felmérhetetlen, szinte felfoghatatlan, de legyűrhetetlen félelem okozta, amely a kommunista világbirodalom minden alattvalóján uralkodott, még a vezetőkön is. Mert a rendszer kiismerhetetlen volt ugyan, de ismerte alattvalóinak minden titkos gondolatát. A lelkükbe látott, a fiókba zárt naplójukat olvasta...

Pár nap múlva ezt jegyzi fel: „De a mértéktelen, eszeveszett személyi kultusz? (...) Én előttem nem kétséges, hogy Sztálinnak, a politikusnak, az államférfinak, minden történelmi koncepciójában tökéletesen igaza volt és van. Ami politikai hibát elkövetett, politikai hibákat, amikből nem egyhamar fog kigyógyulni az orosz párt, azok... emberi hibáiból erednek." Van ebben a mondatban egy közbeékelt fél mondat is, melyet nem idéztem. Így hangzik: „a számomra máig sem érthető" („emberi hibái"). Sinkó a személyi kultuszt elvető álláspontja ellenére is – fetisizálta tehát Sztálint, akinek nem lehetnének emberi hibái, mégis vannak. Miért, hogyan lehetséges ez? Ez bántja Sinkót, ez egyik oka csalódásának.

A csalódás pedig még fokozódik. Sinkó hite megállíthatatlanul rohan lefelé a lejtőn. Június 23.: „...ma már... aligha tudnám ugyanazt egész őszinteséggel vallani, amit alig két hét előtt vallottam. Közben kivégezték a nyolc orosz generálist, és folyik a »tisztogatás« tovább – és már megint kezdem nem érteni, ami ott történik." Párizsban látásra nyílik Sinkó szeme. A belesulykolt kommunista hit azonban gyorsan, már a következő mondatban megszólal: „Csak egyet változatlanul tudok: U. R. S. S.-höz (azaz a SZU-hoz – T. L.) ma minden körülmények közt igent kell

mondani." Ha ez az ambivalencia (vagy paradoxon?) kissé érthetetlennek tetszik, tulajdonítsuk ezt Sinkó lelki válságának, vergődésének, vívódásának, a meghasonlás egyik fázisának. Mert már augusztus 14-én ezt írja naplójába (miután előbb Romain Rolland-nak gyónt meg), s ezúttal már a nélkül a félelem nélkül, mely a SZU-ban erőt vett rajta, s nem mindent örökített meg füzetében: „...szörnyűséges gyanút ébreszt bennem, ami U. R. S. S.-ben történik. Naponta olvasom a Pravdát és az az impresszióm, hogy irtózatos rosszul mennek ott a dolgok. Az elkövetett hibákért nem vállalják a felelősséget, hanem bűnbakot keresnek – kémeknek nevezik őket. (...) Megint a hivatalos személykultusz – és ami nekem külön lesújtó hír volt: Kun letartóztatása." Persze: Kunhoz 1919 óta ragaszkodik, Moszkvában is rátámaszkodik, Kun protezsálja, habár már akkor érezte, hogy valami nincs rendjén, valami készül. Párizsban le is írja: „...néhány hét előtt egyetlen kísérőszó nélkül visszaküldték az *Optimisták* kéziratát. Nyilván Kun akkor már le volt tartóztatva." (Kun írt a regényről lektori véleményt.) 1938-ban még ragaszkodik a SZU-hoz, mert az „legfőbb és egyetlen halálos ellensége a német és olasz fascizmusnak..." (Ez egyébként nem is volt igaz.) Kételye, gyanúja, válsága tovább mélyül: „A szörnyű az, hogy emberileg, morálisan kompromittálva van az egész orosz forradalmi vezérkar: a kivégzettek és a kivégzők egyaránt... Ez a szörnyű: ami 1917 október óta történt, tönkretette a bizalmat, s nevetséges mindebben csak Stalin művét látni... fájdalom, többről van szó" (júl. 8.). Sinkó a SZU egyetlen előnyét – most is – fasizmusellenességében látja: „...ha U. R. S. S.-ről azt mondom, hogy mellé kell állni, nem azért mondom, mert szerelmese vagyok – ez senki ma már nem lehet! – hanem mert U. R. S. S. veressége a fascista-kapitalista blokk évtizedekre szóló győzelmét jelentené. Az U. R. S. S.-ben ma uralkodó szellem förtelmes, hazug, embertelen – de U. R. S. S." Persze ma már nem lehet kísérletet tenni a történelemmel, azzal, ami elmúlt: mi lett volna, ha... De Sinkó egy szóval sem indokolja meg azt a vakhitet, mellyel a SZU iránt viseltetett. Fasizmusellenesség? Kapitalizmusellenesség? Feltételezem, hogy Sinkó személyesen fenyegetettnek érezte magát a fasizmustól – erre kétszeresen is megvolt az oka –, s emberi gyengeségből eredően csak a SZU-ban látta a mentsvárat, habár maga is tudta, hogy a SZU sem az, aminek ő képzeli, aminek hirdeti magát, amiben sokan hisznek.

Ha figyelembe vesszük, amit Sinkó ehhez hozzátesz – mondjuk-e, hogy a történelem igazolta alábbi vallomását? –, akkor meglepetésünk még nagyobb lesz: „...eszeveszetten sok a hasonlóság közte (a SZU – T. L.) és a fascista államok között..." Hogy ez a mondat azzal folytatódik, hogy ennek oka: „...az októberi forradalom diadala csak féldiadal volt, mert megállt az orosz határoknál", az csak Sinkó – természetesen világnézeti eredetű – rövidlátását, nézeteinek korlátoltságát bizonyítja. A fentieket persze már Párizsban mondja ki, miután sok mindent átélt.

Van Sinkóban valami konok forradalmárság. Talán még 1919-ből. A forradalmat tartja a legfontosabbnak, döntőnek. Július 22-én írja: „...bár-

hogy végződnek az orosz belső küzdelmek, a forradalom morálisan csatát vesztett ott..." Annyi minden után még mindig a forradalmat sajnálja. Vajon mit várt tőle 1919-ben és 1938-ban? S később 1945 meg 1948 után megvalósult-e valami abból, amiben fiatal korában, forradalmárként hitt, amit várt? Ez egy másik írás témája, térjünk hát vissza 1938-ba, Párizsba.

Kételyeiről, belső harcairól, vívódásairól tanúskodnak itteni naplójegyzetei. Szeptember 14.: „...komoly embernek nem juthat eszébe proletárforradalomról csal álmodni is, legalább is az adott szituációban. Akik ma az 1917-beli Lenint szajkózzák, kicsit a Mikszáth Új Zrínyiászára emlékeztetnek... és ez az anakronizmus, ez a legsiralmasabban komikus. Diagnózis: háború vagy nem háború, de egy biztos: a csőd." A forradalmár, akiről az előbb beszéltünk, idejutott: csődről beszél. A forradalom csődjéről? A SZU csődjéről? Egy eszme csődjéről? Sinkó mind a háromban hitt, s azoknak a csődje az övé is.

A közeledő háborúról – vagy a helyzet megítéléséből következtetett arra, hogy lesz háború, vagy valami előérzete volt, de gyakran emlegette, s elkerülhetetlennek tartotta – sokat elmélkedik ebben az időben. „Élni! élni! csak a halál céltalan!" – kiált fel szeptember 15-én. S tovább: „...egy alig elviselhető béke és a háború között való választás – s az előbbi, még az előbbi is jobb a háborúnál, *ennél* a háborúnál. (...) Én nem remélem háborútól a fascizmus végét; előre félek a győztesektől, akik nem lesznek jobbak, mint voltak 1919-ben. De Oroszország? Ha békében nem képes boldogságot, jólétet, elemi szabadságjogokat biztosítani, elérni odáig, hogy léte veszélyeztetése nélkül szabadabb feltételeket adjon a polgárainak, mint a fascista államok – mit reméljek egy háborútól? (...) Egy győzelem a fegyverkezés szükségének megnövekedését és nem csökkentését eredményezi: biztosítani kell »a győzelmet« a legyőzöttekkel szemben s. í. t. A kiút: Oroszországnak szebbnek, emberebbnek, csalogatóbbnak kellene lenni, mint – Franciaország ma, és akkor a fascizmus tartahatatlanná válna, sőt a »demokratikus kapitalizmus« is. De ettől soha messzebbre nem voltunk, mint ma."

A kommunizmus és a kommunizmus tagadása közötti hányódása tovább tart. 1939-ben újra előveszi ez a kétség. Egy nappal a második világháború kitörése előtt ezt írja naplójába: „Életem utolsó húsz éve úgy telt el, hogy mindennek ellenére a legfelsőbb földi morális kategoriát a bolsevizmus képviselte – most vége, véglegesen vége. Szegényebb vagyok, mint valaha is voltam – de másrészt szabad, mintha most lépnék csak a világba. (...) egy politika vagy a marxizmus csődje-e az, ami bekövetkezett?" Ezt gondolja, ezt írja, de – legalábbis naplójából következtethetően – nem látja be, hogy például milyen sötét cselekedete volt – nem is „morális", ahogy ő mondaná – a Gide-nek írt levél, amely pontosan a sztálini módszer szerint, sztálinista szótárral és a sztálinizmus szolgálatában készült. És mit mondjunk mindezek után Sinkó életének arról a periódusáról – 1945 után –, amikor mintha elfelejtette volna azt, amit csekély hat évvel azelőtt írt füzetébe – „most vége, véglegesen vége" –,

mindent újrakezdett, újra beállt a sorba, még ha nem is egészen abba, melyben azelőtt állt, de alapjában mégis ugyanabba? Azt viszont – naplók híján – nem tudhatjuk, hogy érezte akkor magát, milyen vívódásokon ment újra keresztül. Avagy azt hitte, hogy a fasizmus legyőzése után minden megváltozott, a kommunizmus is, a kommunista rendszer és hatalom is? S vajon mit találhatott az 1945 utáni jugoszláv rendszerben, amiért oly határozottan kiállt 1948 előtt és után?

Egy érdekes jelenség tűnik itt fel: Sinkó nagyon jóban volt Miroslav Krležával. Hívéül szegődött. Mondhatnám: bálványozta. Krležáról viszont tudjuk, hogy – minden látszólagos párthűsége és a Titóhoz fűződő barátsága (vagy valami egészen másról volt szó?) ellenére – eléggé tartózkodó volt a rendszerrel szemben, összetűzése is volt a párttal, meglehetősen visszavonult, s nem a politikának, de nem is az irodalomnak szentelte igazán magát, hanem az enciklopédiaírásnak és -szerkesztésnek; nem volt sem a rendszer igazi kegyeltje, sem igazi, odaadó híve, egész biztos, hogy felette állt mindennek. Szkeptikus volt mindennel szemben. S ez hathatott Sinkóra is. 1948 után hangosan támogatta a rendszert, majd mind csendesebb lett, míg végül szinte kizárólag az irodalomnak, az irodalomtörténetnek élt.

Ha elővesszük Sinkó háborús naplóját, mely magyarul nyomtatásban nem is jelent meg, mert 1971-ben az akkor teljes erővel tomboló diktatúra zúzdába küldte a kinyomott példányokat – a kommunizmus bosszúja lehetett ez Sinkón, mert nem volt véges-végig rendíthetetlenül hű a párthoz, az eszméhez és a többi blöffhöz –, találunk olyan bejegyzéseket, melyek Sinkó korábbi belső viaskodásainak a folytatását jelzik. Ezekre hivatkozott a mindenható párt képviselője, amikor a könyvet indexre tette. Bosansko Grahovóban 1942. július 4-én jegyzi le egy ismerősének, Kravićnak a szavait: a kommunisták „rosszabbak voltak, mint az usztasák". Micsoda szentségtörés! Ezt nem bocsáthatta meg a párt Sinkónak! Az ottaniak „még mindig félnek az »erdőbeliektől« (a partizánoktól – T. L.), mindenütt ott ülhet, hallgatózhat valaki, aki beárulja »az erdőbelieknél«." (Hasonló helyzet, mint annak idején a SZU-ban!) Érdekes, hogy Sinkó szinte sohasem használja naplójában a partizán kifejezést (vagy akkor még nem is volt használatban?), hanem gerillákról beszél, s úgyszólván nem is különbözteti meg a csetnikeket a partizánoktól. (Ez sem bocsánatos bűn a kommunisták szemében.) Amikor a „gerillák", tehát a partizánok kivonultak Drvarból, „az ember azt hitte volna – s a legtöbben úgy érezték –, hogy Drvart nem legyőzték, hanem felszabadították a olaszok". (Ez a mondat különösképpen bánthatta, izgathatta 1971-ben a pártot, úgyhogy nemkívánatosnak nyilvánította Sinkó könyvét – nem is az ügyész vagy a bíróság! –, négy évvel a szerző halála után. Jó, hogy nem érte meg! Kommunisták tiltják be a könyvét! (A SZU-ban meghiúsították az Optimisták kiadását.) Beteljesedett rajta az a sors, amely annyi SZU-beli kommunista és nem kommunista írót is üldözött, de persze a volt keleti tömb országainak sok íróját is.

Ugyancsak a Bosansko Grahovó-i 1942-es bejegyzésben olvashatjuk, amit Sinkó már a SZU-ban érzett, gondolt és megírt, s ami akkori helyzetét jellemzi, de az általános állapotokat is, melyek között még egy napló is bűnjelnek számíthat: „...bizonyos lényeges dolgok még a mai körülmények között se foglalhatók írásba". Tehát hasonló volt a helyzet – a helyzete –, mint annak idején a SZU-ban, s mint annyi íróé, értelmiségié 1917-től a kommunizmus bukásáig. Sajnos, ezt a későbbiekben nem magyarázta meg. Örök talány marad, mint ahogy talány Sinkó Ervin lénye, jelleme, egész pályafutása, állásfoglalása, változásai.

További kitételeket is találunk ugyanebben a bejegyzésben, melyek ingerelhették az 1971-ben felerősödött pártdiktatúra idején az illetékes szerveket. A Drvar elleni partizánblokád alatt Drvar lakossága az olaszokat „egyénenként még meg is szerette" – képzeljék, a fasiszta megszállókat! –, „ezzel szemben – mondja Sinkó, s ez már a kommunisták számára vádpontot jelentett – az erdőbeliek (a partizánok – T. L.), akiknek egy része ugyan tegnap még drvari volt, mind távolabbiakká váltak, azoknak volt mit enni, s azok akadályozták meg, hogy legyen a drvariaknak is..." De mond Sinkó mást is. Igaz, „többé-kevésbé ellenőrizhetetlen rémtettek híré"-nek véli, de lejegyzi: „Szériája rémtetteknek, melyeket az erdőbeliek követtek el..." A drvariakat idézve mondja: „Elvadultak az erdőbeliek iszonyúan. (...) Az usztasák megtizedelték a szerbeket, az ő művüket folytatják most a kommunisták – mondták. (...) Semmi az, ha egy, ha tíz falu lakossága is elpusztul, a fontos nekünk az eszme diadala – idézték a szónokokat, s bizonygatták, hogy csakugyan híven idéznek. És mind tudtak parasztokról, akik titokban panaszkodnak a terrorra. Nincs nappaluk, nincs éjjelük, saját házuk nem az övék. (...) ...egy ellenkező szó, minden mukkanás életveszélyes. Ugyanezek szidták az olaszokat is. Nem védik meg a partizánok terrorjától, csak fenyegetik a falut, ha továbbra is engedelmeskedik a partizánoknak. (...) De ugyancsak a tisztviselők, akik teljesen az erdőbeliek ellen beszéltek... azt is tudni vélték, hogy a falvakat morálisan is elpusztítják a kommunisták. Viszályt visznek bele az eladdig patriarkális szervezetbe..." Ezek után Sinkó konkrét példákat sorol fel arról, mi történik a falvakban. Feljegyez ilyet is: „Az erdőbeliekről márciusban megint rémhírek jártak Drvaron. Ezúttal nemcsak arról, hogy mit művelnek azokkal, akiket ellenségnek tekintenek, hanem arról, hogy egymást öldösik." Említi dr. Levi esetét, aki, úgy látszik, korábban a partizánokat támogatta, mégis kivégezték, s vele együtt „mindenkit, aki vele baráti viszonyban volt", például Ljubo Babićot „szintén az erdőbeliek ölték meg".

Kifejti Sinkó, hogy Drvarban a csetnikek és az olaszok együttműködtek, s leírja a Drvar környéki falvak égését. Ebből arra lehet következtetni, hogy a csetnikek gyújtották fel Drvar környékén azokat a falukat, melyeknek lakói nem csatlakoztak hozzájuk. (A gyújtogatás előtt kifosztották a házakat. Mintha az 1991–1992-es eseményket jelezte volna előre Sinkó. Vagy a tettesek örökölték egymás hajlamait?)

Az ilyen világnézeti, politikai állásfoglalások, kételyek, Sinkónak nem is egyszeri átváltozása – habár sohasem volt igazi Paulus! –, a kommunizmus és a nem kommunizmus (de sohasem antikommunizmus!) közötti vergődése kétségkívül drámai színt ad egész életének. Még két ilyen válságot jelentő, kiváltó kettősséget találunk életében. Az egyik a magyarsága, a másik pedig a vallási kérdés.

Eddig nem sikerült megállapítanom, mi volt Sinkó-Spitzer anyanyelve. A gimnáziumot magyarul végezte. Az is biztos, hogy műveit, egészen elenyésző kivételekkel, magyarul írta. Legintimebb írása: naplója magyarul íródott. Ami legbenső lényéből fakadt: lírája magyar nyelvű. Úgyszólván minden írásának elemzése viszont kimutathatja a német s talán a francia nyelv hatását. (Ezeket a nyelveket alkalmasint gyermekkorában tanulta meg.) A német konstrukciók nagyon szembeötlőek mondataiban. Nem lényegtelen, hogy 1917-ben latinul és görögül tanult.

Szarajevói naplójában, 1926. június 21-én találunk egy nagyon fontos bejegyzést, vallomást magyarságérzéséről, nemzeti hovatartozásáról. A szarajevói múzeumban járhatott aznap. „Muzeum nagyon szép. (Közbe fájt a szívem: a szegedi muzeumra gondoltam.) Újra éreztem: micsoda paradox dolog ma magyar költőnek lenni, de ez még semmi a paradoxiához képest: magyar költőnek lenni kizárva az országból. (...) ...egyszerűen már nem is tudom, milyen a magyar paraszt, a bosnyák parasztban pedig mind több emberséget, szépséget, vonzót találok. Ez utóbbi természetesen rendjén van, de az előbbi – és nem hallok magyar szót, csak ha mi ketten (felesége, Mici és ő – T. L.) beszélünk! – A szerb olvasás már sokkal jobban megy." Mégis magyarul írja elbeszéléseit, regényeit. S még egy apró, de érdekes mozzanat: „kizárva az országból" – tehát Magyarországról. Túlzás-e ebből arra következtetni, hogy Sinkó, száműzve is, második hazájában, új hazájában is (ahova 1918 óta szülőhelye is tartozik), Magyarországhoz vonzódik, odatartozónak érzi magát? Még egy paradoxon Sinkó életében!

Következik Moszkva, 1935–1936. Újabb válságok, újabb vívódások, melyeket már megemlítettünk. Ott is elsősorban a magyar emigrációval tart kapcsolatot. A jugoszláviaikról úgyszólván nem is esik szó. És már 1936. február 17-én ezt jegyzi fel: „Ma világosan rájöttem, mért érzem magam jóideje olyan kutyául. Nem a pénztelenség s nem a szerkesztőségekkel s kiadóval való meddő herce-hurca az oka, hanem ennél komolyabb és alapos ok: a magyar író vagyok és magyar író Franciaországban époly kevéssé jelent bármiféle szükségletet, mint Szovjet-Oroszországban. (...) Én azonban sehol a világon nem vagyok nélkülözhetetlen – mert ahol lehetnék az, Magyarország, az nincs számomra. Pont." Ez olyan vallomás – s az a mondatnyi „Pont" milyen komoran, milyen végzetesen hangzik, mint egy utolsó szívdobbanás –, amely nemcsak egy ember, egy író drámájáról tesz tanúbizonyságot, hanem konkrétan Sinkó álláspontjáról is, amelyről – noha a későbbiekben, főleg a háború után ilyenről nem is nyilatkozott – nem mondott le, azt hiszem, élete végéig sem. Elfogadja a

magyar íróságot, tehát – ez, úgy vélem, logikus következtetés – a magyarságot is mint sorsot, de belátja, hogy mint magyar író csak Magyarországon érvényesülhet, csak ott lehet író, a magyar nyelvi közegben, de az a Magyarország, az ellenforradalmi Magyarország az ő számára nincs, ott ő nem kell, s azt ő nem is vállalja. De vállalja a magyarságot, a magyar nyelvet, a magyar íróságot, függetlenül attól, milyen rezsim uralkodik Magyarországon. Ő a magyarságban és a magyar íróságban a nyelvet látja elsődlegesnek. Ennek a drámának a mélységét bizonyítja, de azt is mondhatjuk, hogy Sinkó magyarságélményéről vall az a fél mondat is, melyet az André Gide-nek 1936-ban írt nyílt levele tartalmaz: „...a kis, talán megsemmisülésre ítélt magyar nép fia, egy magánember szól Önhöz..." Tehát: a magyar nép fia, magyar, ezt vallja, még ha egy kicsit patetikusan is, s talán ott, ahol ez nem jelent semmit. És: talán megsemmisülésre ítélt nép! (Vajon ez a herderi jóslatnak – „évszázadok múltán tán már a nyelvükkel is alig találkozunk" – vagy Széchenyi naplójegyzetének – „Minden nap jobban látom, a magyar nemzet nemsokára meg fog szűnni" – öntudatlan visszhangja Sinkó száműzött lelkében?) A Sinkóban fölhalmozódott ellentétek megnyilatkozása lehet ez, a drámai életérzésnek a népre való kiterjesztése fejeződik itt ki. Sinkó vállalja tehát a magyarságot, habár – szubjektív megítélése szerint – ez a nép halálra van ítélve. S tegyük hozzá: Sinkó kettőssége – magyarsága, zsidósága (sőt később, megsokszorozva: horvátsága, jugoszlávsága) – még súlyosabbá – egyáltalán elviselhetővé? – teszi emberi helyzetét. Hisz 1936–37-ben a zsidóság sorsa sem látszott rózsásnak, jövője bizonytalan, s róla is megállapíthatta volna Sinkó – ha vállalja a zsidóságot! –, hogy még egy „kis, talán megsemmisülésre ítélt" nép fia. Két tragédiára ítélt népé! S még egy töredék a Gide-nek írt leveléből: „...ma... tékozló fiúként pillantok a hazámra, a népemre..." És itt – a szövegkörnyezetből kitűnik – Sinkó Magyarországra és a magyar népre gondolt. Akkor még nem változtatott hazát – de vajon élete végéig változtatott-e bensőjében, legmélyebb lelkében? –, emigráns volt, akit elvetett a haza, ezért mondja Gide-nek, hogy ő csak egy „névtelen magyar emigráns".

Marijan Matković, aki jó ismerője volt Sinkónak s művének, beszél erről a problémáról. Idézi Babel szavait, melyeket Sinkó az *Egy regény regényé*ben írt le: „Magyarnak lenni már magában is szerencsétlenség, de ez még valahogy megjárja. Magyarnak és zsidónak lenni, ez azonban már kicsit több a soknál. Magyarnak és zsidónak és kommunista magyar írónak lenni, ez valósággal perverzitás. De ma magyarnak, zsidónak, kommunista írónak és hozzá jugoszláv állampolgárnak lenni – emellett a megboldogult Sacher-Masoch fantáziája egyszerűen ártatlan kis pincsikutya!" Azt a kérdést, hogy Sinkó magyar vagy horvát író-e (az előbbi mellett alkotásainak nyelve, az utóbbi mellett pedig „a szubjektíve hazájának választott horvát irodalmi környezet közvetlen hatása" tanúskodik), Matković avval oldja meg, hogy „ez a mű jelentős alkotórésze a nagy,

többnyelvű közép-európai irodalomnak..." Nekünk persze ez is jó, Sinkót igazán nem kell kisajátítanunk, elragadnunk a horvát irodalomtól (kérdés persze, hogy ma 1992-ben a horvát irodalom a magáénak tartja-e Sinkót), se kísérletet tennünk, hogy őt erőnek erejével a magyar irodalomba soroljuk. Amit mondott, mondott. S mondta azt is (1936-ban), hogy „egész életem mind a mai napig annak az évnek a folytatása és következménye, melyet akkor Pesten éltem át. Emlék, mely nem eresztett és nem ereszt el többé." Beletartozik ebbe természetesen a kommün is, fiatalsága is, de hogy döntő élménye volt, az tagadhatatlan. Ezért csak diplomatikus, és nem irodalmi jellegű Matković megállapítása – nem volt mersze elvágni a gordiuszi csomót! –, ezért több mint furcsa egyik irodalomtörténészünk ama megállapítása – még 1973-ból, tehát a kemény kommunizmus idejéből –, mely szerint „egy Sinkó Ervin-i opus nem képzelhető el magyarországi talajon, mint ahogyan a »Puszták népe« írójának életműve sem jugoszláviai keretek között". Sinkó és Illyés, az *Optimisták* és a *Puszták népe*! És mintha Sinkó prózájának zöme csak „jugoszláviai keretek között", nem „magyarországi talajon" (értve ezen természetesen szellemi kereteket és talajt) egyáltalán létrejött volna! Ezt tisztázniuk kell irodalomtörténészeinknek!

Sinkónak a vallás felé való fordulása a jelek szerint szorosan összefügg a kommunizmusban való csalódásával. Az 1920 nyarán Bécsben írt *Az út* című önvallomásában megállapítja: „A szocializmusnak nincs etikája. A szocializmus minden jelenséget a termelési rendre vezet vissza, mint végső okra." A magyar kommünben szerzett tapasztalatai mondatják ki vele, hogy „a proletariátus forradalmi cselekvéseinek rugójává az osztálygyűlölet helyett a szeretetet kell tenni". A proletariátust, melynek „a szűk osztályszempontokon kívül semmiféle perspektívája nincs", meg kell ismertetni „az emberi lélek örök nagy értékei"-vel: a vallási gondolattal, az etikával, filozófiával és mindazokkal a „monumentalitások"-kal, melyek „a szuverén emberi szellem alkotásai". Ennek az etikának a nevében ítéli el az erőszakot, a háborúzást. „Aki fegyvert fog, annak a fegyver az ura – írja. – Csak az lehet úrrá a fegyver fölött... aki a fegyvert azzal győzi le, hogy nem nyúl utána... nem a fegyver a legnagyobb erő, hanem egy másik erő van az emberben, amelyik hatalmasabb a világ minden erőszakánál." S amikor leszögezi – mint már idéztük –, hogy „kommunista nem vagyok", s elítéli a proletárdiktatúrát –, melynek pedig aktív (igaz, kissé rendhagyó) részvevője volt –, mindjárt keresi az új ideált. „A proletárdiktatúra az emberi életnek minden legcsekélyebb értékelését megszünteti, mert a becsülés egyetlen kategóriája az elvtárs... és ezeken kívül egyetlen ellenséges tömeg mindenki. A diktatúra számára az ember nem Istennek hivatásra hívott gyermeke, akit Istenen kívül senkinek sincs joga felelősségre vonni, megítélni vagy büntetni..." Gondolatmenete is szélesebb mederbe kerül: „Minden államrend... az Istenről való elfeledkezésen, az egyénnek Istenhez való közvetlen viszonyának feladásán alapszik." S akkor már szinte természetes, érthető közeledése az Istenhez, az

istenhithez: „Az ember létének egyetlen igazolása, célja és értelme az ethika megvalósítása, a szeretet, az isten országának a földön való megteremtése." Az istenhit, Krisztus-hit válik élményévé és meggyőződésévé a zsidónak született Sinkó, a volt kommunista Sinkó számára. És ezeket mondja *Az útban*: „Isten nem egy történetfilozófiai theoretikus, hanem egy örök erkölcsi valóság, amely minden embernek egyformán a minden vele élő emberhez való szeretetet, megbocsátást, és tűrés parancsát adta. (...) De minden emberben benne van a lehetőség, hogy ne egy történetfilozófiai szituációban, hanem az örökkévalóságban lelje meg útjának és cselekedeteinek parancsait. (...) Krisztus is elnyomók és elnyomottak közepette hirdette az út egyetlen voltát és azt, hogy legyetek hasonlatosak Istenhez, és legyetek tökéletesek, mint a ti menyei Atyátok tökéletes..." Újból – és ebből a szempontból – elítéli a diktatúrát, minden diktatúrát, mondván, hogy „a diktatura éppen és főként azért veszedelmes az igazi, egyetlen és áthághatatlan erkölcs érvényesülésére, mert erkölcsi páthosszal fűti alá az erkölcs legkategorikusabb parancsainak, a ne ölj-nek és a gonosznak ellene állj-nak cselekvő megtagadását". Isten, Krisztus tehát az erkölcs megtestesülése. Ezért hisz az erkölcsös Sinkó Istenben. De ennek alapján állapítja meg, hogy „a szociálizmus, a proletárforradalom mai vezetői" tagadják „az ethika örök érvényességét..." Tehát: „A proletariátus osztályharca és diktatúrája époly bűnös, erkölcsellenes, mint a burzsoázia osztályuralma és diktaturája, és épúgy elvezeti az embereket... a szeretet és önmegtagadás, az Isten bennünk lakozó eleven törvényének teljesítésétől, mint minden egyéb hangsúlyozása a materialisztikus jólét fontosságának." A proletárdiktatúra ezek szerint „nyíltan megtagadja, aktualitáson kívül helyezi az erkölcsöt". Ezt pedig Sinkó – akkor – nem tűrte. Itt tér rá vallomásának nagy jelenetére, amikor elhatározza, hogy meg kell mondania: „nem vagyok kommunista... nem hiszek a proletárdiktaturában... az emberiség egész ún. történelmét, a társadalmak kialakulásának és bukásának, az osztályok küzdelmeinek történelmét a múltból és jelenben egyaránt, erkölcsellenes, tévelygő, céltalan rablások és gyilkosságok sorozatának látom, és az, ami igazán érték az emberiség máig való és következendő történelmében, az minden társadalmi alakulástól függetlenül, minden társadalmi harctól távol, azok ellenére, azoknak benső legyőzésével történt szuverén valóság." Ennek a „szuverén valóság"-nak a szolgái voltak Buddha, Szókratész, Epiktétosz stb. „...Ez a szuverén valóság, amely legmegfoghatóbban nyilvánult meg az ember–Krisztus életével e földön, az egyetlen jó, célkitűzendő, hogy ezt a szuverén valóságot, ezt a »történelmi«, az e világgal ellentétes principiumot kell a mi legfőbb parancsolónknak elismerni... Az emberi pedig e világ szolgálatában nem, hanem csakis Isten szolgálatában lehet szabad; Isten pedig nem az intézményekben, nem osztályokban, hanem mibennünk, minden emberben van... a bennünk lakozó Isten, a szeretet, a tűrés és megbocsátás parancsára kell figyelmeznünk..." Sajátos istenhit ez,

talán „szuverén" teológia, de mindenesetre nem fér össze a kommunizmussal.

Hogy Sinkó nem volt útját tévesztett, a hit és a hitetlenség között ingadozó Krisztus-hívő zsidó, bizonyítják alábbi megállapításai is: „...Krisztus élete a legvilágosabb mérték és út minden időben, minden ember számára. Őt kell lélekben és cselekedetben követni, az ő élete a nagy és áldott példa." Mély volt Sinkónak ez a Krisztus-élménye, vallási élménye, mondhatnám azt is: hite. „Krisztus mint tekintély – írja – lényegileg más mint a többi vak engedelmességet követelő hatalom, autoritás... Nem a Krisztus életének historiai okmányai, hanem a historia helyett a tisztán lelki valósága a döntő... Mert az igazi Krisztus nem csodákra és nem hatalomra hivatkozva követel szolgákat, csak mondja és adja magát, és amit mond nem azért igazság, mert ő mondja, hanem azért, mert ő és az igazság egy... Senki, aki nem hisz abban, hogy az igazság a fiúban – minden ember Isten gyermeke – benne van, az nem láthatja az igazságot, az Istent sem... És mindenkinek, Krisztusnak és minden embernek csak egy dolga van: az igazságot látni és cselekedni. Az igazság pedig Isten, Isten pedig lélek..."

Sinkónak, a *hívő* Sinkónak van mondanivalója a mi napjainkról, ezekről a véres, félelmetes napokról is. „Az ember, aki a szeretet útjáról, amelyen egyedül szabad, letér, a civilizáció minden nagyszerűségében is boldogtalan, saját testvéreit vérrel borítja be, az ember, aki a szeretetet elvesztve, a szabadságát is annyira elvesztette, hogy a maga elkövetett bűneinek odadobott prédája csupán és minden nappal bűneinek mindig elkeseredettebb harcokkal való tetőzésére kényszerül – az emberi bizonyság. Az emberek, akik egymással ellenséges rögeszmék egymást pusztító tébolyodottjai, ezek az emberek, akik élnek anélkül, hogy az életet látnák – ezek a bizonyságok ő mellette, aki azt hirdette, hogy a test halál és csak a lélekben van az élet, a szeretetben." Sinkót a szeretetbe vetett hit hatja át, úgyhogy Istenben nem is lát mást, mint a szeretet megtestesítőjét. „...Nem lehet bizonyítani, hogy a szeretet van, hogy Isten a szeretet. Ezt csak átélni lehet. Ezért, aki kételkedik, próbálja meg egész szívvel keresni Istent: senki mellett, semmi mellett közönnyel el nem menni... ha mindenkit és minden földit el is kellene érette veszíteni, ha úgy látszana, hogy az egész világ is belepusztul, akkor is keresni és cselekedni a szeretetben Istent – és akkor nem fog kételkedni, hinni fog, és Isten vele lesz. És béke lesz benne, mert Isten szeretete a béke." Sinkónak szeretetre volt szüksége – valami transzcendentális (univerzális? kozmikus?) szeretetére – abban a sivatagban, amelyet egy bukott álforradalom hagyott benne, talán egy gyermekkori élmény vagy az apák hite ültette el benne ennek a szomjúságnak a magját. Ezért kereste a szeretetet, még akkor is, ha azt csak Istenben – akit egyszer már elvetett – találhatta meg. A kommün tapasztalatai mondatják vele talán az alábbiakat is: „Aki öl, az nem intézett el semmit; aki a gyilkost megöli, az a gyilkosságot, nem pedig az áldozatát vagy a jókat szolgálja. Minden büntető igazságtevés ezért

emberi büntetés – fogat fogért, szemet szemért – az elkövetett bűnnek nem kiirtó megtorlása, hanem a megismétlése. Minden erőszak az erőszak ellen az erőszak elismerése; minden kísérlet: a rosszat rosszal kiirtani, a rosszat szaporítja, a rosszat fokozva szabadítja fel. Igazság csak Istennél, csak a szeretetben van. Minden büntető igazságtevés ezért igazságtalan, és igazságtalanságot igazságtalansággal nem lehet megszüntetni." Az a Sinkó mondta ezt ki, aki szemtanúja volt a kommün megannyi tévedésének, véres bűnének, az utána következő Horthy-rendszer túlkapásainak. S mindjárt ide is kapcsolhatunk egy asszociációt: mind a SZU-beli tartózkodása idején, mind a második világháborúban, majd haláláig a titói Jugoszláviában, melyet szocialistának neveztek, sok mindent átélt Sinkó. Tudomásunk szerint többé nem tért vissza ahhoz a hithez, melyet *Az útban* vallott oly nagy meggyőződéssel, noha bizonyára újra akadtak válságos órái, sőt voltak helyzetek, amikor olyasmit tett, ami nem áll összhangban az 1921-es szavaival, midőn „egy gyenge ember – azaz ő – bizalommal tett vallást Isten többi gyermekei előtt".

Olvassuk el például azt a már említett nyílt levelet – van, aki cikknek nevezi –, amelyet André Gide-nek írt. A francia író tudniillik, mint ismeretes, a SZU-ban járt, s tapasztalatairól könyvet írt *Retour de l' URSS* címmel (*Utazás a Szovjetunióba*, Fordította Déry Tibor, Bp. 1937). Az 1947-ben irodalmi Nobel-díjjal jutalmazott író igen kemény kritikával illette a SZU-t és mindazt, ami ott történik. Ezen háborodott fel Sinkó, aki akkor épp a SZU vendégszeretetét élvezte, s (utasításra?) foglalkozott vele, azzal a céllal, hogy – mint írta – megcáfolja Gide állításait. Bárhogy szól is levele, nem volt elég kemény vagy szigorú, vagy vonalas, s nem közölték. Csodálom. Persze az az ok, melyet Sinkó feltételesen említ, hogy tudniillik akkorra már letartóztatták Kun Bélát, s ő maga is gyanússá vált a szovjet hatóságok előtt, mivel Kun védencei közé tartozott, talán áll, de a kommunista pártapparátus szeszélyességét, a cenzúra naponta változó követelményeit nem lehet eléggé kiismerni. Talán Sinkó sem ismerhette ki – habár maga is kommunista volt azelőtt és akkor is –, úgyhogy ma valóban értetlenül állunk legalább két tény előtt: miért írta meg ezt a levelet vagy cikket Sinkó úgy, ahogy megírta, és miért nem közölték. Tudjuk természetesen, hogy a kommunista rendszernek és a kommunista pártnak sokszor egy név elegendő ok volt arra, hogy valakit félreállítson.

Ebben a nyílt levélben Sinkó elfogadja nemcsak a SZU valóságát olyannak, amilyennek egy kommunistának el kell fogadnia, amilyennek a korabeli kommunista propaganda bemutatja, amilyennek a SZU hivatalosan láttatni akarja, hanem annak a propagandagépezetnek a szolgálatába áll, amely a hazugságot igazságnak, az igazságot hazugságnak tünteti fel (némelyek előtt és egy ideig elég sikeresen). Átveszi és alkalmazza a kommunista propaganda frazeológiáját, érvrendszerét, melyről már akkor tudni lehetett – manapság ez már általánosan elismert tény –, hogy minden betűje, minden tétele hamis. Olyanokat mond, hogy „...az ígéret teljesítésének jelenlegi szakasza a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szö-

vetsége, a következő szakasz azonban a programnak megfelelően a kommunizmus lesz... a Párt győzelméből az emberi felismerés, az emberi értelem, a tudomány győzelme lett..." Olyan képtelenségnek áldozata lesz Sinkó – s ezt egy Gide-del szemben érvként használja fel! –, hogy „ezek az emberek (ti. a szovjet emberek – T. L.) és különösen a fiatalság már nem tudja megérteni a kapitalista és fasiszta külföldet." Ami külföld, az fasiszta vagy (és) kapitalista, mert csak a SZU az igazi út, a cél stb. Persze, olyanokkal is dicsekszik Sinkó, hogy a szovjet íróknak „az Unió legszebb vidékein villák és kastélyok állnak a rendelkezésükre, hogy zavartalanul dolgozhassanak", noha neki magának ebben nem volt része. Vajon akkor, amikor Gide-nek írta a levelet, nem tudta, amit később bízvást tudott, hogy mit lehet – vagy kell – ezekben a „villák"-ban és „kastélyok"-ban írni? Micsoda paradoxon – vagy mondjuk iróniának? –, amit Gide-nek üzen: „Nemcsak egy új irodalom, hanem egy új írótípus is születőben van" (ti. a SZU-ban). És milyen az az „új írótípus"? Ezt Sinkó ugyan nem fejti ki, de talán már akkor tudta, biztosan megtudta, a saját bőrén tapasztalta nem sokkal a levél megírása után, amikor kitessékelték a SZU-ból, „a szocializmus első országá"-ból, ahol – s ezt megint csak Sinkó írja Gide-nek – „ha... valamit rosszul csináltak, így az intézmények ellenére, a szovjetélet szerkezete ellenére történt, emberi fogyatékosságból..." Tehát őt is „emberi fogyatékosságból" bojkottálták a SZU-ban, akolbolították ki onnan, „emberi fogyatékosságból" alakítottak haláltáborokat, irtottak ki milliókat, üldözték az írókat (is), közöttük Sinkó barátait, ún. elvtársait. Vajon „a szovjet élet szerkezete" nem emberek akaratából, cselekedeteiknek következményeként állt össze, egy ember – vagy mondjuk kettő – és egy ideológia alapján? Nem csoda hát, hogy Sinkó 1937. május 6-án már Párizsban („Páris"-ban, ahogy naplójában feltüntette) azt írja, hogy „én előttem nem kétséges, hogy Sztálinnak a politikusnak, az államférfinek, minden történelmi koncepciójában tökéletesen igaza volt és van", s hozzáteszi – a Gide-nek írt levél megállapításának, de azt hiszem, valójában a kommunista eszme önigazoló szándékának szellemében –, hogy „ami politikai hibát elkövetett (ti. Sztálin – T. L.)... azok nem a történelmi koncepcióinak, hanem – a számomra máig sem érthető – emberi hibáiból eredtek." Hogyhogy nem tudta megérteni? Felületes volt, vagy beadta a derekát? (Az utóbbit meg én nem értem.) Nem ő volt sem az első, sem az utolsó értelmiségi, aki így járt. Emberi drámák. Felvethető itt persze az a kérdés is, hogy egy olyan hatalmas birodalomnak, mint a SZU, hogyan lehetett olyan vezetője, akinek „emberi hibái" vannak, pláne, ha ezekből kifolyólag olyan borzalmak történnek, mint a SZU-ban? Ennek a kérdésnek a fejtegetése azonban túl messze vezetne el bennünket a Sinkó-témától. S vajon mik voltak azok az „emberi hibák"? Erről nem vall Sinkó. Emlékezzünk csak arra, amit négy nappal fenti feljegyzése előtt írt le: „S a szabadulás, a megkönnyebbülés érzésével léptük át a határát annak a Szovjet-Oroszországnak, melynek a létét, fejlődését, megvédését és győzelmét, Mici

éppúgy, mint én a legszemélyesebb ügyünknek, a mi ügyünknek, eszünk és szívünk ügyének éreztünk." És jönnek az újabb csalódások: „...szörnyűséges gyanút ébreszt bennem, ami U.R.S.S.-ben történik – írja, mint már idéztük, 1937. augusztus 14-én. – ... az az impresszióm, hogy irtózatos rosszul mennek ott a dolgok. Az elkövetett hibákért nem vállalják a felelősséget, hanem bűnbakot keresnek – kémeknek nevezik őket. A szellemi nivó odaát... szégyenletes mélyre süllyed. Megint a hivatalos személykultusz – és ami nekem külön lesújtó hír volt: Kun letartóztatása." Tehát a hibák nem is annyira az emberekben vannak, többről van szó. Ám mindenért felelnie kell valakinek, s ez a valaki – ha tárgyilagosak vagyunk – csak az a bizonyos párt lehetett. Az viszont – önmaga számára, s ez a hivatalos álláspont – természetesen ártatlan, bűntelen. „Emberi hibák"-ról lévén szó, persze! – bűnbakot kell keresni, s Sztálin meg a párt – engedjük meg magunknak ezt az akár szofizmának is tekinthető megállapítást – egy volt, akármikor helyettesíthető egyik a másikkal – noha, amíg élt, maga Sztálin volt a párt –, tehát helyettük kellett bűnbakot találni. S ők találtak is – ők? ő! –, nemcsak Kun Bélában, nemcsak Buharinban, akit Sinkó emleget naplójában, amikor Kunról beszél, hanem milliókban és talán tízmilliókban is, egész országokban! Ezt Sinkó talán legjobban akkor tapasztalta, amikor 1948-ban Sztálinék kiátkozták a kommunista világmozgalomból a JKP-t, melynek Sinkó is hűséges, szolgálatkész, hasznos tagja volt. Vajon mit érzett, mit érezhetett az a Sinkó, aki talán valamilyen kamaszos dacból, a környezetével – a vallásával? az eredetével? – való elégedetlenségből lett kommunistává, mit érezhetett akkor, amikor Sztálinék Hitlerrel kötöttek – persze rövid életű – egyezséget, természetesen taktikai okokból? Ugyanis 1938. július 8-án Párizsban – mint már idéztem – ezt veti papírra: „Az U.R.S.S.-ben ma uralkodó szellem förtelmes, hazug, embertelen... eszeveszetten sok a hasonlóság közte és a fascista államok között..." (Alkalmasint ez a meggyőződése tette lehetővé Sinkónak, hogy 1948-ban olyan egyértelműen álljon ki Tito és Jugoszlávia mellett, a SZU, az SZK(b)P és Sztálin ellen.) A következtetése vagy inkább a magyarázata persze végzetesen téves, s csak a megrögzött, úgy is mondhatnám: ortodox kommunista nézetet tükrözi: „...az októberi forradalom diadala csak féldiadal volt, mert megállt az orosz határoknál." 1944-ben túlhaladta az orosz határokon, betört Közép-Európába, s 45–46 év után mégis megbukott! Így ért véget az a „förtelmes, hazug, embertelen" szellem, amely a SZU-ban uralkodott Sinkó előtt, Sinkó alatt és Sinkó után.

1939 nyarán Sinkó nagy erkölcsi erővel teszi fel a kérdést önmagának és a világnak: „...egy politika vagy a marxizmus csődje-e az, ami bekövetkezett?" Írja ezt a világháború kitörésének előestéjén. S azzal, hogy ezt a kérdést feltette, fel merte tenni – igaz, csak naplójában –, úgy érezte, hogy „szabad (lett), mintha most lépnék csak a világba". Mintha újjászületett volna. Sajnos, az újjászületés nem volt végleges, a jugoszláv kommunista rendszerben visszaesett, híve lett, hirdetője, dicsőítője, népszerűsítője,

védője, védelmezője a titói Jugoszláviának és a titóizmusnak, mígnem néhány évvel halála előtt – mint jeleztem – teljesen az irodalomnak szentelte magát, szabad-e azt mondanom: az irodalomtörténetbe menekült, a tanításba menekült, tanítványai közé, s hogy a kétségtelenül az ő hatása alatt kialakult Symposion-mozgalom elejétől fogva többé-kevésbé jól leplezetten ellenzéki jellegű volt (talán pontosabb lenne azt mondani: párton belüli ellenzéki mozgalom, hisz a Symposion köré csoportosultak, de főleg a kiemelkedő egyének párttagok voltak, ebben is igyekeztek Sinkót, tanítójukat és példaképüket – talán bálványukat – követni), az bizonyára épp az ő ebben az időben kialakult álláspontjának – mely már úgyszólván passzív rezisztencia volt – a következménye.

Ki volt hát Sinkó (Spitzer) Ervin (Ferenc)? – tehetjük fel végül a kérdést.

Kommunista vagy mélyen vallásos, eretnek vagy ügyesen alkalmazkodó egyén? Zsidó vagy Krisztus-hívő? Magyar vagy jugoszláv? Karrierista vagy forradalmár, képmutató vagy szenvedő, meghasonlott ember, aki szinte egész életében egyik válságból a másikba, egyik csalódásból a másikba esett, a forradalmi elkötelezettséget vallásossággal, a marxizmust egy absztrakt keresztény erkölccsel cserélte fel? Befolyásolható, álláspontját gyakran változtató vagy az örök igazságot vergődve kereső értelmiségi volt? És ezért: boldog lehetett-e?

A fenti kérdésekre adandó válasz megoldaná a Sinkó-jelenség titkát, de tételemet meg is fordíthatom: a Sinkó-jelenség titkának felfedése adna választ a fenti kérdésekre. Mind a két megoldáshoz csak hosszú, alapos kutatással lehet eljutni.

Most, amikor a fenti tézissel le akarom zárni írásomat, látom, hogy munkámnak van egy nagy hiányossága.

Nem elemeztem Sinkó Ervin műveinek nyelvét.

Azt hiszem ugyanis, hogy egy író alkotásainak nyelve mondja a legtöbbet róla. Ez a tükre. Marad tehát a feladat: Sinkó műveit vizsgálni. Stílusát. Nyelvét. Úgy vélem, hogy Sinkó, akinek – mint már jeleztem – a német vagy a magyar volt az anyanyelve, aki jól beszélt (és írt) franciául, egy kicsit megtanult oroszul, aki évtizedeket töltött szerb és horvát környezetben, s ezt a nyelvet (nyelveket) is egész korrektül beszélte, de kevés kivétellel magyarul írta műveit – naplóját csak magyarul (ami igen fontos tény) –, tulajdonképpen egy nyelven sem tudott tökéletesen, főleg nem írni. Persze a nyelvtudósok, stiliszták feladata elemezni Sinkó alkotásainak nyelvét, stílusát, de tudom: Sinkó magyar nyelvével baj volt. Erre a megállapításra juthatunk, azt hiszem, akár novelláit, akár regényeit, akár tanulmányait olvassuk, de naplóiban is találunk olyan nyelvi jelenségeket, amelyek egy pallérozott magyar nyelven alkotó író műveiben aligha fordulnak elő. A szakemberek bizonyára kimutatják, ha előveszik Sinkó könyveit, a német vagy a francia nyelv hatását (a késői írásokban talán a horvátét is), de meggyőződésem: Sinkó magyar nyelve nem jó magyar nyelv. Nem egy magyar író nyelve. Ahogy ő ír, az összeegyeztet-

hetetlen a magyar stílussal, magyar mondatszerkesztéssel, magyar nyelvhelyességgel.

Íróról lévén szó, ez árul el róla legtöbbet, s mondja meg – azt hiszem, az etikai, politikai szempontú vizsgálatoknál is jobban –, ki volt Sinkó Ervin.

Rezime

Razočaranja i preokreti Ervina Šinka

Život Ervina Šinka (1898–1967) – koji se po matičnoj knjizi rođenih prvobitno zvao Spitzer Ferenc – bio je dosta buran. Kao srednjoškolac postao je pristalica radničkog pokreta, zatim stupio u KP Mađarske, bio istaknuta figura Mađarske komune 1919. godine, emigrirao, zatekao se u Moskvi u nadi da će mu tamo objaviti roman Optimisti, ali se iz SSSR vratio razočaran, takoreći isteran, naselio se prvo u Bačkoj, u Prigrevici, zatim a Sarajevu, za vreme rata se našao u Drvaru. U međuvremenu – rođeni jevrejin – prihvatio je veru u Hrista, proživeo jednu mističnu fazu, odrekao se komunizma da bi se posle rata vratio toj ideji. Bio je u stvari kosmopolit ali se do kraja života nije odrekao svog maternjeg jezika, mađarskog, na kome je napisao sa malim izuzetkom sva svoja dela pa je ipak uvršten i u hrvatsku književnost. Bio je i jevrejin, i mađar, i hrišćanin, i komunista – kome su koministi zabranili knjigu – i otpadnik, i jugoslovenski patriota... Celog života se kolebao između raznih stavova, opredeljenja, puteva, pa konačno ostaje pitanje koje će se teško rešiti: ko je bio, šta je bio Ervin Šinko?

O tim problemima govori u ovoj studiji autor, Laslo Toman.

Summary

Ervin Sinkó, His Turnabouts and Self-conflicts

The life of Ervin Sinkó (1898–1967) – registered when born as Ferenc Spitzer – was rather turbulent. As a high-school student he became adherent of the labour movement, then he became a member of the Communist Party of Hungary and played an important role in the Hungarian Soviet Republic (1919), and as such was forced to leave the country; he turned up in Moscow in the hope to get his novel, „The Optimists", published there but he had to leave again, dissapointed, he was virtually expelled from the Soviet Union, and first went to live in Prigrevica, in the Bačka region of Voivodina and then moved Sarajevo. During the War he was in Drvar. In the course of these years he, who had been a Jew, changed over to the belief in Christ, went through a phase of mysticism and rejected communism in order to come back to it again after the war. He was, in fact, a cosmopolitan but never gave up his mother tongue, Hungarian, in which he wrote most of his works and yet he is listed in Croatian literature as well. He was at the same time a Jew, a Hungarian, a Christian and a Communist (and it was the Communists who banned his novel), an apostate and a Yugoslav patriot. All his life he fluctuated between differing attitudes, standpoints and ways and, with this in mind the final question is raised: „Who and what, in fact, was Ervin Sinkó?"

This is what the author László Tomán writes about in this study.